



REGION BUILDING IN MIDDEN-HOLLAND

**Koersdocument van het gezamenlijke portefeuillehoudersoverleg
Werk & Inkomen en Economische Zaken**

21 januari 2010

INHOUD

SAMENVATTING IN STATEMENTS: STATUS EN GEBRUIKSWAARDE VAN DIT
KOERSDOCUMENT

OPDRACHT

1. ECONOMIE EN ARBEID IN MIDDEN-HOLLAND: OP ZOEK NAAR EEN IDENTITEIT
 - 1.1 Inwoners
 - 1.2 Economie
 - 1.3 Maakindustrie
 - 1.4 Arbeidsmarkt
 - 1.5 Recessie
 - 1.6 Slot

INTERMEZZO: PLEIDOOI VOOR EEN NIEUW INDUSTRIEBELEID

2. DOMEINEN ECONOMISCHE ZAKEN EN SOCIALE ZAKEN IN HET LOKAAL BESTUUR
 - 2.1 Belangenparalleliteit: een voorbeeld
 - 2.2 Typering portefeuilles naar vorm en inhoud
 - 2.3 Ruimte voor en vraag naar bundeling

SAMENVATTING IN STATEMENTS: STATUS EN GEBRUIKSWAARDE VAN DIT KOERSDOCUMENT

In het afgelopen jaar is bij de portefeuillehouders Werk & Inkomen en Economische Zaken van de gemeenten in de regio Midden-Holland het gevoel gegroeid dat de beide portefeuilles te veel gescheiden optrekken. Dat geldt niet alleen voor de dagelijkse agendavoering, maar vooral voor de informatiestromen en de netwerken waar de beide portefeuilles zich van bedienen. De wens is geuit om niet alleen tot praktische voorstellen te komen over versterkte communicatie, maar ook tot een gedeeld informatief vertrekpunt, in de zin van een gezamenlijk beeld van de regio. Daartoe is in het najaar van 2009 in twee bijeenkomsten gezocht naar een werkbaar en wervend profiel van de regio, dat als onderlegger zou kunnen functioneren voor een gezamenlijk agendaberaad. De portefeuillehouders zijn in die inspanning ondersteund door enkele deskundigen uit het onderwijs en het bedrijfsleven en door adviesbureau Blauwberg. De gevoerde discussie leverde een aantal inspirerende *statements* op voor de sociaal-economische koers van Midden-Holland in de komende jaren.

Het voorliggende 'koersdocument' brengt verslag uit van die zoektocht. Het document is geen bestuurlijk standpunt, maar wel een door bestuurlijke vragen aangestuurde empirische verkenning van de regio. Het tijdstip van opmaken van het document – kort voor de gemeenteraadsverkiezingen van het voorjaar van 2010 – is niet toevallig: het is een kijk op de regio door vertrekkende vertegenwoordigers van het lokaal bestuur ter inspiratie van hun opvolgers.

Maar het document is niet alleen bedoeld voor het bestuurlijk discours. Er wordt gesproken over ene noodzakelijk proces van 'region building', van transparantie en samenhangend maken van de relaties tussen de sleutelspelers overheid, bedrijfsleven en onderwijs in het gebied. Daarom wordt het verhaal ook aan maatschappelijke organisaties, ondernemingen en onderwijs aangeboden als uitnodiging om deel te nemen aan het discours over de toekomst van de regio. En tenslotte is het verhaal bestemd voor externe partners van de regio, zoals het provinciaal bestuur en de buurregio's.

I. Herkenbaarheid en economische ontwikkeling van de regio

1. De portefeuillehouders herkennen zich in de schets van Midden-Holland als een 'stabiel middenklasse-bastion' midden in een roerige Randstad. Zij zijn van mening dat de regio met zo'n profiel goede mogelijkheden heeft om acquisitie- en concurrentiekracht op te bouwen.
2. De portefeuillehouders vinden ook dat er - gezien het profiel van de regio - alle aanleiding is om te zorgen voor een betere zichtbaarheid aan de beleidstafels waar over innovatie en clustervorming wordt gesproken, zoals 'Pieken in de Delta'.
3. Om die zichtbaarheid te vergroten is een proces van 'region building' nodig: Midden-Holland moet zich als samenhangende regio presenteren. De toonaangevende organisaties in het openbaar bestuur, het bedrijfsleven en het onderwijs moeten elkaars doelen kennen, snel naast elkaar kunnen doorverwijzen en gezamenlijk optrekken in de belangenbehartiging naar buiten.
4. De maakindustrie die Midden-Holland in huis heeft is een kansrijke *dark horse*, die alleszins past in de innovatieve ambities van kabinet en provincie. Deze maakindustrie

is waar Midden-Holland als regio het meest in excelleert. De versterking van het profiel van Midden-Holland en de vergroting van de zichtbaarheid zullen primair met inzet van het argument van de maakindustrie tot stand moeten komen.

5. In dit proces is clustervorming in de maakindustrie een drager voor een sterkere economische identiteit van de regio. Het is belangrijk dat de regio zich een goed beeld vormt van de mogelijkheden om aan deze clustervorming te kunnen bijdragen. Dit kan bijvoorbeeld door bij de uitgifte van bedrijventerreinen tot een sterke thematisering te komen: een terrein exclusief ingericht voor de maakindustrie - met alle faciliteiten die daarvoor nodig zijn en eisen die daarbij horen ten aanzien van bijvoorbeeld energie, water en afval - is één van de kritische succesfactoren voor innovatie.

II. Versterking samenwerking Werk & Inkomen en Economische Zaken

6. Een versterkte strategische samenwerking tussen de domeinen Economische Zaken en Werk & Inkomen kan een goed middel zijn om de ontwikkeling van de regio op een meer gecoördineerde manier aan te pakken. De perspectieven van de beide domeinen zijn verschillend: het korte termijn perspectief van de sociale agenda (mensen snel weer aan het werk, uitkeringsafhankelijkheid kort houden, armoede voorkomen) versus het lange termijn perspectief van de economische agenda (werkgelegenheid, bedrijventerreinen, vestigingsklimaat). De arbeidsmarkt is het gemeenschappelijke terrein van de twee en vormt de linking pin.
7. Eerste onderwerp voor de toekomstige beleidsdialoog tussen die domeinen is het economisch profiel van de regio, inclusief bedrijvenacquisitie en het programmeren van bedrijventerreinen en inclusief de relaties met het onderwijs en mogelijke innovatie-arrangementen.
8. Tweede onderwerp is het onderwijs. Nederland heeft zich in de Lissabon Agenda vastgelegd op een beroepsbevolking die op termijn voor de helft gaat bestaan uit hooggeschoolden. Gouda zit met 43 procent nu in de Nederlandse subtop. Met de Lissabon Agenda is ook de startkwalificatie (mbo niveau 2) verbonden, de ondergrens voor een officiële entree op de arbeidsmarkt. Nederland loopt in Europa geenszins voorop, maar toch is de politieke steun voor de Lissabon-doelen nu nog te beperkt. De Lissabon Agenda moet een geloofwaardige ambitie in deze regio zijn.

Een ander onderwijsthema is 'werkend leren', stages en alle andere zaken die te maken hebben met praktijkgericht opleiden. De achtergrond van 'werkend leren' is het eerder genoemde begrip van de 'employability', de zorg voor een beroepsbevolking die door tijdige baanwisseling en tijdige bijscholing in staat is om in een hoogproductieve economie aan het werk te blijven. De laatste tijd staat 'werkend leren' vooral voor een aanpak van jongeren die niet in het reguliere onderwijsstelsel passen en door een curriculum met veel praktijk alsnog naar een kwalificatie worden geschoold. Het debat over werkend leren verbindt de belangen van kwetsbare groepen en bedrijven direct aan elkaar. Afspraken zijn institutioneel wel belegd, maar ze bereiken de werkvloer van individuele bedrijven slecht en ze sporen ook niet goed met de financiële positie waarin de recessie veel bedrijven heeft gebracht. Er is veel meer draagvlak voor en bekendheid van het concept werkend leren nodig. Daar kan een regelmatige politieke agendering op lokaal en regionaal niveau een stimulans voor zijn.

OPDRACHT

De Vereniging Nederlandse Gemeenten biedt de centrumgemeenten in Nederland de mogelijkheid aan voor het organiseren van een 'Masterclass' over het regionale arbeidsmarktbeleid. De centrumgemeenten hebben van de wetgever de opdracht gekregen de regie te voeren in het regionale arbeidsmarktbeleid en daartoe samenwerking te zoeken binnen het lokaal bestuur in hun regio en met de niet-publieke partners, zoals het bedrijfsleven, het onderwijs en regionale platforms voor het arbeidsmarktbeleid.

Doel van de Masterclasses is het versterken van de regierol door informatie en inspiratie aan te dragen en met de verantwoordelijke bestuurders tot een vorm van kennisdeling te komen.

In het kader van deze mogelijkheid hebben de Portefeuillehoudersoverleggen Werk en Inkomen en Economische Zaken op 11 december 2009 een masterclass georganiseerd waar zij, ondersteund door externe deskundigen uit bedrijfsleven en onderwijs, zijn nagegaan hoe de regierol in het publieke arbeidsmarktbeleid verder kan worden versterkt.

Dat is gebeurd aan de hand van twee verschillende, maar samenhangende thema's.

- De politieke aandacht voor arbeid en economie is in Midden-Holland - net als overal in het lokaal bestuur - belegd in twee verschillende portefeuilles: Economische Zaken en Werk en Inkomen. Het onderscheid in politieke portfolio's zet zich door in de organisatie van de ambtelijke ondersteuning en in de overlegstructuur, zowel lokaal als regionaal. Besproken is, hoe en op welke onderdelen de beide portfolio's tot intensivering van de samenwerking kunnen komen, teneinde het lokale en regionale beleid voor het domein arbeid en economie zo effectief mogelijk te maken.
- Midden-Holland werkt aan een gedeeld beeld over waar het in de regio eigenlijk om gaat en is bezig de economische identiteit van de regio te versterken.

Natuurlijk is er een samenhang tussen beide onderwerpen; als de inhoudelijke doelen en de context van de samenwerking tussen beide portfolio's niet helder zijn, blijft het in die samenwerking zelf een zoektocht.

We brengen de beide thema's samen onder de noemer *region building*. Het goed functioneren van een regio is niet alleen afhankelijk van 'objectieve' factoren als voldoende werkgelegenheid, koopkracht en bereikbaarheid. Een regio is ook gediend met 'subjectieve' factoren, zoals een gedeelde visie op de eigen uniciteit, een gecoördineerd optreden naar buiten toe, open en productieve relaties tussen overheden, bedrijfsleven en onderwijsinstellingen, een bevolking met voldoende vertrouwen om in de regio maatschappelijk te participeren, enzovoort. Het completeren van de objectiviteit van een regio met deze betekenistoekenning of subjectiviteit, noemen we 'region building'.

Deze discussienotitie begint met een samenvatting van wat de concrete discussievragen die de portefeuillehouders op 11 december zijn voorgelegd, aan antwoorden hebben opgeleverd. Vervolgens bevat hoofdstuk 1 een schets van de regionale context waarin het sociaal-economisch beleid in de regio plaats vindt. De nadruk ligt daarbij op de 'zachte' kant van de economie: de identiteit, inkomensposities, sectorale opbouw, de arbeidsmarkt. De 'harde' kant - terreinen, infrastructuur en andere fysieke verschijningsvormen - zijn de afgelopen jaren in beleidsnota's aan de orde geweest.

Het tweede hoofdstuk gaat in op de verhouding tussen de beide portfolio's en op de wijze waarop tot effectieve samenwerking en afstemming kan worden gekomen.

1. ECONOMIE EN ARBEID IN MIDDEN-HOLLAND: OP ZOEK NAAR EEN IDENTITEIT

In november 2009 verscheen de 'Economische Monitor Zuid-Holland', een uitgave van de Provincie Zuid-Holland. Deze monitor maakt een belangrijke opgave voor Midden-Holland duidelijk: de regio is onzichtbaar voor beleidsmakers van buiten. De Monitor bevat een grote hoeveelheid informatie over ontwikkelingen in de economie, opgebouwd rondom de geografische zwaartepunten: Rotterdam, Den Haag, Delft en het Westland, Leiden en de Bollenstreek. Er worden uitvoerige vergelijkingen gemaakt met de andere grote steden, Utrecht en Amsterdam.

Midden-Holland - en eigenlijk het hele oosten van de provincie - komt amper voor in de monitor. Voor een deel is dat een gevolg van technische complicaties; de statistische databestanden waar de monitor uit put, zijn gebaseerd op regio-indelingen waar Midden-Holland niet in voorkomt. Maar voor een ander deel heeft het er mee te maken dat de grote thema's van het provinciale economisch beleid - kennisintensiteit, biotechnologie, deltattechnologie, innovatie, creatieve sector, clusters, enzovoort - zich niet met Midden-Holland lijken te laten verbinden. Midden-Holland heeft de reputatie van een prettig, maar betrekkelijk anoniem woon- en werkgebied, zonder duidelijke profielpunten. Bovendien werkt de structuur van wegen en waterwegen in de hand dat er drie subgebieden ervaren worden: de Krimpenerwaard, Midden-Holland Noord en de stad Gouda. Midden-Holland is bijgevolg niet of nauwelijks partij aan tafels waar trends worden geanalyseerd, subsidies verdeeld en beleidsprogramma's ontwikkeld. De andere gebieden in Zuid-Holland hebben grote en krachtige 'iconen' die hun identiteit bepalen en ze onmisbaar maken in economische initiatieven. Den Haag heeft het internationaal recht, Leiden de *life sciences*, Delft de deltattechnologie en de 'witte' biotechnologie, het Westland een *greenport*, Rotterdam de haven – om maar een kleine greep te doen. Daarmee vergeleken zijn de beeldbepalende iconen van Midden-Holland te klein om als cluster met motorische kracht te worden gezien: kaas in Gouda, zilver in Schoonhoven. Ze zijn toeristisch interessant, maar doen niet mee aan de tafels waar het economisch beleid wordt geformuleerd. De enige uitzondering is de greenport Boskoop, een relatief goed renderende en vitale greenport, mogelijk zelfs de sterkste van de vijf greenports die Nederland op dit moment rijk is. Maar de greenport is een zaak van slechts vier gemeenten (Boskoop, Waddinxveen, Reeuwijk en Rijnwoude), waarvan er één niet in Midden-Holland ligt. De greenport komt in regionaal verband weinig aan de orde. Het cluster lijkt zelfs een beetje uit de regio weg te trekken; zo wordt er voor researchfaciliteiten meer en meer naar pooling met de Bollenstreek gekeken.

Wil Midden-Holland als regio aan de interessante tafels terecht komen, dan is een proces nodig van 'region building': de regio moet een gezicht krijgen, over een zichtbare interne samenhang beschikken, goed kunnen schakelen tussen bedrijven, onderwijsinstellingen en overheden, en als partner voor andere regio's worden gezien. De bestuurlijke aanspreekbaarheid van de regio voor partijen van buiten behoeft versterking en het imago als 'drive through'

gebied, halverwege de drie grote steden Utrecht, Rotterdam en Den Haag heeft correctie nodig.

We gaan een aantal aspecten van dat eigen gezicht benoemen, aan de hand van een cijferpresentatie.

1.1 Inwoners

Eerst een paar kenmerken van de inwoners. Midden-Holland telt 240.000 bewoners, waarvan 70.000 in Gouda, 39.000 in de nieuwe gemeente Zuidplas (fusie per 1 januari 2010 van Nieuwerkerk aan de IJssel, Moordrecht en Zevenhuizen-Moerkapelle), 25.000 in Waddinxveen en 19.000 in Bodegraven. De andere gemeenten zijn kleiner.¹

Tabel 1 geeft de inkomenscijfers per inwoner weer.

Tabel 1 Gemiddeld besteedbaar inkomen, totale bevolking x 1.000 euro, 2007

		x 1.000 euro			x 1.000 euro
1.	Reeuwijk	15,4	8.	Gouda	13,4
2.	Nieuwerkerk aan de IJssel	14,5	9.	Schoonhoven	13,4
3.	Nederlek	14,0	10.	Zevenhuizen-Moerkapelle	13,4
4.	Waddinxveen	14,0	11.	Boskoop	13,3
5.	Vlist	13,7		<i>Nederland</i>	13,3
6.	Bergambacht	13,5	12.	Ouderkerk	13,2
7.	Bodegraven	13,5	13.	Moordrecht	12,7

Bron: CBS Statline

De tabel is om tenminste twee redenen interessant:

- Op twee kleinere gemeenten na, beweegt heel de regio zich boven het landelijk gemiddelde. Reeuwijk behoort zelfs tot de top-30 van rijkste gemeenten van Nederland. Er zit veel koopkracht in het gebied. Logischerwijs is dat een goede basis voor een bloeiende detailhandel en andere voorzieningen.
- Ook de centrumstad Gouda beweegt zich boven het landelijk gemiddelde. Dat is een behoorlijke prestatie voor een oude industriestad. Er zijn meer voorheen armelijke steden die rijk zijn geworden, zoals het nabije Leiden. Maar Leiden heeft als onderwijsstad een 'fabriek' van hoogopgeleide, goed verdienende inwoners in huis. Gouda moet het zonder zo'n fabriek doen en heeft kennelijk op eigen kracht een woonmilieu ontwikkeld dat aantrekkelijk is voor de hogere middenklasse.

¹ De gemeenten Nieuwerkerk, Moordrecht en Zevenhuizen-Moerkapelle zijn sinds 1 januari 2010 gefuseerd tot de nieuwe gemeente Zuidplas. De gevolgen van deze fusie zijn nog niet verwerkt in het statistisch materiaal uit deze notitie.

Regionale samenwerking wordt in Nederland vaak belemmerd door regionale inkomensverschillen. Met name een situatie waarin de centrumstad een lager gemiddeld inkomen heeft dan de regiogemeenten, is vaak lastig te hanteren. De regiogemeenten zijn dan bang voor de import van 'armoede', terwijl de centrumstad klaagt over de zwakke basis voor de centrumvoorzieningen. In Midden-Holland is geen reden voor een dergelijke vrees; naar de inkomensverhoudingen bezien, is de regio betrekkelijk homogeen.

Een andere parameter die iets zegt over het algemene welbevinden van de bevolking is de levensverwachting. Dat statistische getal zegt iets over de gezondheidstoestand van de bevolking, inclusief levensstijl en vooruitzichten.

In de drie grootste kernen is de levensverwachting als volgt:

Tabel 2 Levensverwachting in de drie grootste kernen

	Levensverwachting mannen	Levensverwachting vrouwen
Gouda	76.3	81.2
Waddinxveen	78.0	81.0
Nieuwerkerk a/d IJssel	77.2	83.3
<i>Nederland</i>	76.2	81.3

Bron: CBS, bewerking Ruimtelijk Planbureau

Ter vergelijking: de levensverwachting voor mannen is het hoogste in Heiloo (79.1 jaar), het laagste in Kerkrade (73.0 jaar); voor vrouwen het hoogste in Huizen (84.3 jaar), het laagste in Brunssum (78.3 jaar). De mannen in Waddinxveen en de vrouwen in Nieuwerkerk behoren tot de top-10 (van de gemeenten groter dan 20.000 inwoners). In de steden is de levensverwachting doorgaans iets lager dan in de suburbane gebieden. Onder de grote steden scoren de mannen in Gouda goed, de vrouwen zelfs zeer goed.

Wat zegt dat nu? Op zich is het opmerkelijk dat de levensverwachting in een klein land als Nederland zo uiteen loopt. De gezondheidsarrangementen – wetgeving, verzekeringen, kwaliteitsmaatstaven – zijn landelijk, maar het loont stellig de moeite om eens te kijken wat de regionale risicoprofielen zijn en of daar specifiek regionaal beleid op af valt af te stemmen.

Als we kijken naar waar de levensverwachting nu het hoogst is, dan komen we niet uit in de steden, ook niet op het platteland en evenmin in een specifieke provincie. We komen vooral uit in de stabiele middenklasse milieus in suburbane gebieden. Vinex-gemeenten als Haarlemmermeer en Zoetermeer scoren heel hoog. Dat Midden-Holland het goed doet, is een teken van een stabiele en min of meer homogene bevolking. Het beeld wordt door de centrumstad Gouda niet wezenlijk verstoord. Dat is opmerkelijk, omdat het Goudse gemiddelde negatief wordt beïnvloed door de grote groep Marokkaanse inwoners (onder de allochtone groepen is de levensverwachting lager).

Hoe zit het met de allochtonen? We maken onderscheid tussen westers en niet-westers. In de economie geldt de niet-westerse allochtoon doorgaans als een lastige groep: lager opgeleid, vaker werkloos. De westerse allochtoon geldt juist als een 'selling point': koopkrachtig, ondernemend. Om een deel van de westerse

allochtonen - de zogenaamde 'expatriates', de hoogopgeleide kenniswerkers die om de paar jaar van land wisselen - wordt zelfs stevig geconcurrereerd.

Tabel 3 Percentage allochtonen van de totale bevolking, 2008

	Totaal Allochtonen	Niet-westerse Allochtonen	Westerse Allochtonen
Gouda	21,8 %	14,3 %	7,5 %
Moordrecht	19,8 %	6,9 %	12,9 %
<i>Nederland</i>	<i>19,6 %</i>	<i>10,8 %</i>	<i>8,8 %</i>
Schoonhoven	14,9 %	9,0 %	5,9 %
Boskoop	13,0 %	7,3 %	5,7 %
Nieuwerkerk ad IJssel	12,9 %	6,5 %	6,5 %
Waddinxveen	12,7 %	6,7 %	6,0 %
Bodegraven	11,7 %	6,0 %	5,7 %
Nederlek	7,6 %	2,4 %	5,2 %
Reeuwijk	7,6 %	2,6 %	4,9 %
Zevenhuizen-Moerkapelle	7,5 %	2,6 %	4,9 %
Bergambacht	6,7 %	2,7 %	4,0 %
Vlist	5,6 %	1,9 %	3,7 %
Ouderkerk	5,5 %	2,2 %	3,3 %

Bron: CBS Statline

De regio als geheel is cultureel gezien homogeen. Er zijn twee uitzonderingen. Moordrecht heeft een grote Molukse groep, die in de statistiek als westers allochtoon geldt. Gouda heeft een grote Marokkaanse groep. Marokkanen gelden, zoals opgemerkt, economisch als een lastige groep. Maar daar staat tegenover dat Gouda ook een behoorlijke groep westerse allochtonen binnen de grenzen heeft.

Er is op inwonerniveau natuurlijk veel meer te melden over Midden-Holland. Maar de 'bottom-line' is toch dat er sprake is van een stabiele en homogene, sub-urbane middenklasse-bevolking. De centrumstad Gouda voegt zich wonderwel naar dat patroon, ondanks de grote groep niet-westerse allochtonen. Het is het soort bevolking waar bedrijfstakken als industrie en logistiek zich graag in bewegen.

1.2 Economie

De belangrijkste economische parameter die we hier gebruiken is de toegevoegde waarde. Dat begrip drukt de waardeschepping van het bedrijfsleven uit: het verschil tussen de marktprijs van aangeboden goederen en diensten en de kostprijs van de grondstoffen die nodig waren voor de productie. De toegevoegde waarde kan per euro, per sector en per hectare worden gemeten. Een hoge toegevoegde waarde gaat meestal gepaard met een grote kennisintensiteit.

Er is soms enig verschil van inzicht in wat een lokaal bestuur zou moeten nastreven: een hoog arbeidsvolume per hectare of een hoge toegevoegde waarde. In de praktijk vallen ze vaak samen: voor waardeschepping zijn mensen nodig. Maar over het algemeen wordt aan toegevoegde waarde de voorkeur gegeven. Op een plek waar veel waarde wordt gecreëerd, wordt veel verdiend en met dat geld worden weer andere mensen aan het werk gezet en nieuwe waardeketens geopend.

Het CBS levert cijfers over de toegevoegde waarde doorgaans per COROP-gebied. Midden-Holland valt in twee COROP-gebieden, Overig Groot-Rijnmond (Nederlek, Nieuwerkerk ad IJssel en Ouderkerk) en Oostelijk Zuid-Holland (de andere tien). We zetten hier de cijfers voor het arbeidsvolume (AV) en de toegevoegde waarde (TW) naast elkaar.

Tabel 4 Onderverdeling arbeidsvolume (AV) en toegevoegde waarde (TW) per bedrijfstak in Overige Groot-Rijnmond (COROP-plusgebied) en Oost-Zuid-Holland (COROP-gebied), 2006

	Overig Groot-Rijnmond (CP)		Oost-Zuid-Holland (CR)		Nederland	
	AV	TW	AV	TW	AV	TW
Landbouw & visserij	6,1 %	5,6 %	5,9 %	4,6 %	3,2 %	2,2 %
Industrie en energievoorziening	12,1 %	13,8 %	11,1 %	12,9 %	13,2 %	15,6 %
Bouwnijverheid	10,3 %	8,6 %	11,4 %	10,2 %	7,0 %	5,5 %
Handel en reparatie	23,6 %	20,6 %	21,0 %	19,3 %	15,9 %	13,1 %
Horeca	2,9 %	2,0 %	2,3 %	1,5 %	3,0 %	1,8 %
Vervoer, opslag en communicatie	7,2 %	6,1 %	4,8 %	4,4 %	6,1 %	7,1 %
Financiële instellingen	2,9%	3,8 %	2,4 %	4,5 %	3,8 %	6,8 %
Zakelijke dienstverlening en verhuur	11,7 %	18,9 %	15,9 %	22,1 %	17,4 %	21,0 %
Overheid	3,5 %	5,9 %	4,3 %	5,9 %	6,8 %	6,9 %
Gesubsidieerd onderwijs	3,1 %	2,8 %	4,3 %	4,0 %	5,0 %	4,3 %
Gezondheids- en welzijnszorg	10,9 %	8,7 %	11,1 %	7,2 %	12,8 %	8,7 %
Totaal (1.000 arbeidsjaren / mln euro)	48,8	3.028	119,8	7.745	6600,1	478.734

Bron: CBS Statline

Deze tabel maakt de structuur van de economie snel duidelijk. Bovendien levert de tabel een waarschuwing tegen gemakkelijke keuzes. Zo hebben veel gemeenten de neiging om toerisme als een economisch speerpunt te zien en de nodige inspanningen te verrichten om het toerisme te bevorderen. De verdiensten van het toerisme komen voor een belangrijk deel in de CBS-categorie horeca terecht. Maar de horeca is een zeer kleine sector, zo blijkt uit de tabel. Belangrijker is nog dat het aandeel van de horeca aan de toegevoegde waarde een stuk lager is dan die aan het arbeidsvolume. Er wordt, met andere woorden, weinig waarde per arbeidsplaats gecreëerd. In rond Hollands: van toerisme word je niet rijk. Natuurlijk is toerisme daarmee niet onbelangrijk. Een toeristisch aantrekkelijke regio is doorgaans ook voor de eigen bevolking aantrekkelijk en betekent dus iets voor woon-, werk- en recreatieklimaat. Maar het directe economisch belang is beperkt. Een van de zeer weinige Nederlandse gemeenten waar bijna iedereen een goede boterham overhoudt aan uitsluitend het toerisme,

is Schiermonnikoog. Daar zijn 300.000 bezoekers per jaar nodig om een bevolking van 1.000 zielen aan een inkomen te helpen. Zo zijn de verhoudingen.

Geredeneerd vanuit het verdienvermogen van een regio, zijn de sectoren interessant die meer bijdragen aan de TW dan aan het AV: de industrie en de zakelijke dienstverlening.

Maar hierop zijn nog drie aanvullingen nodig:

- Naast het verschil tussen toegevoegde waarde en arbeidsvolume is ook het verschil tussen 'stuwende' en 'verzorgende' bedrijvigheid van belang. Stuwende bedrijvigheid is werk dat in de regio wordt verricht, maar inkomen van elders genereert. Verzorgend is de bedrijvigheid in dienst van de eigen bevolking. Een regio kan niet zonder verzorgende bedrijvigheid. Maar de stuwende bedrijvigheid is de echte motor van economische groei, daar komt uiteindelijk de koopkracht vandaan. Bovendien richten allerlei andere bewegingen zich op den duur naar de stuwende bedrijvigheid: cultuur, sport, zorg, onderwijs, detailhandel en de woningmarkt volgen op enige afstand de weg van het geld dat door de stuwende bedrijven naar de regio wordt getrokken. Stel dat de keuze voor zou liggen om de laatste hectare vrij uitgeefbaar bedrijventerrein te bestemmen voor een bouwmarkt of voor een exportindustrie. Dan zou het vanuit het oogpunt van duurzaam verdienvermogen stellig de voorkeur hebben om het exportbedrijf te kiezen. Bijna alle industrie in Nederland is stuwend. De combinatie van een hoge toegevoegde waarde met een stuwend karakter, maakt de industrie tot een voor elke regionale economie zeer interessante sector.
- De cijfers op zich geven niet goed zicht op de echte waardeketen. Ze hebben altijd casuïstiek nodig. Zo is de toegevoegde waarde in de zorg over het algemeen lager dan het arbeidsvolume. Maar er zijn uitzonderingen, zoals Amsterdam. In Amsterdam zitten zorginstellingen op academisch en para-academisch niveau, met een grote kennisintensiteit. Daar wordt veel meer mee verdiend. Wanneer een regio zichzelf als zorgregio op de kaart wil zetten, is het dus zaak om te voorkomen dat het alleen om verzorging en verpleging gaat. Specialistische en kennisintensieve zorg hebben een dubbele functie: ze versterken het voorzieningenniveau, maar ook de waardestructuur van de regio. Ook in de industrie - en in mindere mate de landbouw - is het zaak achter de cijfers te kijken. Moderne maakindustrie genereert veel werk voor ontwerpers, financiers en marketeers. In de zakelijke dienstverlening zitten dus weer waardescheppers die afhankelijk zijn van de industrie.
- In het verlengde van het kijken naar waardeketens is het ook van belang te kijken naar de verhouding tussen gevestigde en opkomende sectoren. De *life sciences* en de creatieve industrie zijn twee blikvangende opkomende sectoren van het afgelopen decennium. Een regio met veel opkomende, maar weinig gevestigde industrie is 'booming'. Zo'n regio kan ook kwetsbaar worden, als de belofte van de opkomende sectoren niet wordt omgezet in volwassen verdienvermogen. Andersom kan een regio met vooral gevestigde sectoren gaan leiden aan 'bloedarmoede' als er te weinig innovatie optreedt. De kunst is om beide te verenigen: een stevige, min of meer traditionele basis en veel innovatieve spinn-off. Eindhoven en Amsterdam (de zakelijke en financiële en creatieve diensten)

zijn daar in Nederland voorbeelden van. Hoewel we verderop in dit rapport zullen zien dat er de nodige dynamiek rond innovatie in Midden-Holland zit, is het overheersende beeld toch dat er relatief weinig opkomende economie in Midden-Holland zit.

1.3 Maakindustrie

We blijven nog even bij de industrie. De Nederlandse industrie heeft een paar geografische zwaartepunten. De IJmond is de meest geïndustrialiseerde regio, maar kampt met de monocultuur van Corus. Het is in zekere zin nog 'oude' industrie, met een behoorlijke kwetsbaarheid voor concurrentie uit landen met lagere productiekosten. Ook de Westelijke Mijnstreek in Limburg is voor een groot deel van de industrie afhankelijk. Nedcar is te beschouwen als 'oude' industrie en is in die zin niet stabiel. DSM is daarentegen zeer kennisintensief en staat als duurzame schepper van waarde op de kaart. Een derde regio met een groot industriecomplex is Eindhoven en een kleiner complex zit in de Eemsmoed. De overige industrie is verspreid over het land.

Het opmerkelijke is dat industrie nog steeds een stedelijke associatie wekt. Schoorstenen horen bij de stad. Maar een moderne maakindustrie is vaak amper meer herkenbaar als fabriek en staat ook niet meer in een stad. De echte industrieterreinen liggen tegenwoordig in suburbane gebieden; en zelfs op het echte platteland. De kleinere terreinen in het Groene Hart huisvesten bedrijven die in hun niche wereldspelers zijn. Het zijn er zoveel, dat het mogelijk is om het Groene Hart als een groot industrieterrein te beschrijven.

Dat de industrie juist in suburbane gebieden is terechtgekomen, heeft iets te maken met de congestie en de ruimtelijke beperkingen in de steden, maar ook met de vestigingsvoorwaarden in suburbia: er is ondernemend talent, bijvoorbeeld het talent dat niet meer in de steeds verder krimpende landbouw aan de slag kan (boerenzoons); er is een stabiele middenklasse bevolking, met ambachtelijke en technische affiniteit. Het wrange is dat een belangrijk deel van de kennisinfrastructuur voor de technische bedrijvigheid niet bij de bedrijven zit, maar in de steden. Rotterdam heeft een paar grote roc's binnen de poorten. Maar op de technische opleidingen zijn relatief weinig Rotterdammers meer te bespeuren. De populatie komt van buiten de stad. Wanneer de maakindustrie in Midden-Holland en het Groene Hart beter georganiseerd zou zijn, zou zij kunnen eisen dat een groter deel van de infrastructuur - mbo en hbo, vakscholen, innovatiecentra - de regio in komen, in plaats van gecentraliseerd in de stad te blijven. Bovendien kan ze dan ook werven met het sterke punt dat in mkb-bedrijven de verantwoordelijkheden en werkprocessen anders zijn geregeld dan in grote concerns. Met andere woorden: wil je flink de diepte in en - in betrekkelijke isolatie en onder normale lijnaansturing - lang aan dezelfde innovatie onderzoek verrichten, dan moet je bij een groot concern zijn. Maar wil je direct zicht op praktische toepasbaarheid en verantwoordelijkheid, dan is het mkb in de regio een veel interessantere werkplek. Dat verschil is nu eigenlijk niet goed zichtbaar. Het is deels ook een kwestie van marketing en die is van de grote concerns nu eenmaal erg sterk.

Daarmee is een antwoord in beeld op de vaststelling waar deze notitie mee begon, namelijk de afwezigheid van oostelijk Zuid-Holland in de Economische Monitor van de Provincie Zuid-Holland: de infrastructuur voor innovatie en opleidingen zit niet op de plek waar ze eigenlijk hoort, namelijk bij de bedrijven. Die infrastructuur zit in de steden. Wil Midden-Holland aan de tafels komen waar het gaat over waardeketens, innovatie en clustervorming, dan moet het de industriële parels uit het donker halen, organiseren en toerusten.

Het is ook niet moeilijk om specifieke thema's te noemen die passen bij de industriële tradities in het gebied: landbouwmechanisatie en het snijpunt van logistiek, techniek en landbouw; water- en deltatechnologie (nota bene: het laagste punt van Nederland ligt in Midden-Holland); zilver en fijnmechanica. Het is, kortom, een kwestie van zichtbaar maken en organiseren.

Met deze uitwijding over de maakindustrie is niet gezegd dat landbouw, toerisme, dienstverlening of zorg onbelangrijk zijn voor Midden-Holland. Het gaat op deze plaats alleen om de vaststelling dat Midden-Holland met de maakindustrie voldoende kaliber in huis heeft om aan een eigen positie in de kenniseconomie te gaan bouwen en bijvoorbeeld opleidingscapaciteit naar zich toe te trekken.

Overigens is het zaak niet de illusie te koesteren dat er compleet nieuwe instituten in de regio zullen ontstaan. Het opleidingsniveau van de beroepsbevolking in Nederland is de laatste twintig jaar enorm gestegen en dat geldt ook voor het aantal vestigingen van mbo, hbo en wo. Maar de institutionele groei is er nu wel uit, de meeste onderwijsinstellingen hebben hun huisvestingsbeslissingen genomen en uitgevoerd. Het aantal nieuwbouwprojecten neemt af. Bij verdere onderwijsontwikkeling zal het niet meer gaan om gebouwen, maar om de organisatie: netwerken van praktijkrelaties, 'on site' onderwijs en dergelijke. Er zit een zekere pendulebeweging in: na het centraliseren van onderwijsvoorzieningen in stedelijke centra volgt nu weer de gang naar de populatie, de regio in. Voor het beter toerusten van de maakindustrie in Midden-Holland, moeten we denken aan kleine vakscholen, nevenlocaties en praktijkruimtes van instellingen van elders.

Maar het moet wel gebeuren: clusterontwikkeling is niet goed mogelijk zonder de nabijheid van scholen en zonder iets wat op een studentenleven lijkt.

INNOVATIE IN MIDDEN-HOLLAND

Het pleidooi voor meer samenwerking met het onderwijs krijgt kleur wanneer we in detail kijken naar het innovatieve karakter van de industrie in Midden-Holland. Daarover het volgende.

Innovatie is een moeilijk te meten begrip, maar er is wel houvast. Recent heeft de *Economische Monitor Zuid-Holland 2009* aan de hand van de werkgelegenheidsstructuur, enquêteresultaten over innovatie in bedrijven en octrooiaanvragen de innovatie in Zuid-Holland in kaart gebracht. Omdat Midden-Holland in deze statistiek niet te onderscheiden is, moeten we werken met het Corop-gebied Oost-Zuid-Holland, waartoe ook Alphen aan de Rijn en omgeving behoort.

Een overzicht laat een wisselend beeld zien. Oost-Zuid-Holland scoort goed als het gaat om product- en procesinnovaties, maar matig als het gaat om de aanwezigheid van kennisintensieve bedrijvigheid. Ook op het gebied van octrooien scoort Oost-Zuid-Holland niet hoog. Het aantal octrooien zegt overigens nog niks over de kwaliteit en impact ervan. Veel octrooien zijn afkomstig van onderzoeksafdelingen van grote concerns en veel octrooien blijven ook ongebruikt in de la liggen.

De innovatiekracht van Corop-regio Oost-Zuid-Holland (OZH) in de Economische Monitor Zuid-Holland 2009

	Ranking OZH in 33 Corop-regio's	Ranking OZH in 6 Corop- regio's van Zuid-Holland
Procesinnovaties industrie	10	2
Productinnovaties industrie	11	1
Organisatorische innovaties industrie	26	4
Marktinnovaties industrie	28	6
Kennisintensieve diensten (banen per 1.000 inwoners)	16	3
Kennisintensieve bedrijvigheid (banen per 1.000 inwoners)	20	4
Kennisintensieve industrie (banen per 1.000 inwoners)	27	5
Octrooiaanvragen per 1.000 inwoners	-	6

Er zijn buiten Zuid-Holland enkele Corop-regio's samengevoegd om de statistische betrouwbaarheid van de gegevens te garanderen. Daarom bestaat de ranking uit 33 in plaats van 40 Corop-regio's.

Het is ook interessant om te kijken waar die octrooien vandaan komen. Waar concentreert zich de innovatie in de regio? De *Economische Monitor Zuid-Holland 2009* komt voor Oost-Zuid-Holland uit bij drie sterke categorieën:

- machines voor de landbouw en de voedingsmiddelenindustrie
- hydrolische en pneumatische machines
- transporttechnologie.

Dat roept het beeld op van een schil van innovatie industrie die ontstaan is rond de meer traditionele landbouw en transportsectoren. Dat biedt thematische aanknopingspunten. Innovatie is ook gespreid over verschillende bedrijven en sectoren. En dat biedt wellicht mogelijkheden voor netwerkvorming.

Al met al een beeld dat goed aansluit bij de beeldvorming over de regio. Daarmee heeft Midden-Holland geen *high tech business campus* zoals het Bio Science Park in Leiden of de High Tech Campus in Eindhoven binnen bereik - dat zijn tenslotte ook uitzonderingen in Nederland - binnen, maar er zijn wel degelijk aanknopingspunten.

Uit cijfers van de Kamer van Koophandel over 2009 komen zestien bedrijven uit Midden-Holland naar voren die in totaal negentig octrooien aanvroegen. Het ging in bijna alle gevallen om industriebedrijven - aangevuld met enkele bouw- en ingenieursbedrijven - gevestigd op bedrijventerreinen.

<i>Bedrijf</i>	<i>Octrooien</i>	<i>Vestigingsplaats</i>	<i>Bedrijf</i>	<i>Octrooien</i>	<i>Vestigingsplaats</i>
Flamco	19	Gouda	Audipack	3	Moerkapelle
Uniqema	18	Gouda	Brs Excell Glass	3	Moerkapele
BAM	8	Gouda	De Meerpaal	3	Waarder
Otto Ooms	5	Bergambacht	Heifu	3	Waddinxveen
Gouda Holland	4	Haastrecht	In-Lite Design	3	Langerak
Kandt	4	Nieuwerkerk ad IJssel	LCPackaging	3	Nieuwerkerk ad IJssel
MZO	4	Gouda	Oassen	3	Gouda
Sinmed	4	Reeuwijk	Tetec	3	Waddinxveen

Bron: KvK

Dit octrooi-overzicht geeft al enige kleur aan de maakindustrie als innovatieve sector in Midden-Holland. Het voert hier te ver om een studie te doen naar de economische reikwijdte van al deze en andere bedrijven uit de maakindustrie. Maar aan de hand van vier korte profielen willen we toch iets laten zien van de innovatie en ketenvorming rond de maakindustrie in Midden-Holland. De vier zijn niet willekeurig gekozen, maar illustreren mogelijke aanknopingspunten voor een regionaal innovatiebeleid.

1. Stinis (Krimpen aan de Lek): wereldleider in containerkranen

Stinis is gestart omstreeks 1830 toen Arie Stinis in Krimpen aan de Lek een smederij begon. Omdat de smederij niet ver van de haven van Rotterdam lag was er veel vraag naar kettingen, haken en ander materiaal dat bij het hijsen van lading werd gebruikt, waardoor de onderneming gestaag groeide. Toen de haven steeds meer op containers overschakelde ging Stinis mee; in 1967 werd de eerste containerkraan geleverd en in 1989 bracht Stinis de eerste volledig geautomatiseerde containerkraan op de markt: de Stinis Autotwist. Deze machine heeft ervoor gezorgd dat Stinis is uitgegroeid tot een wereldleider op containerkraan-gebied. Tientallen innovaties worden jaarlijks doorgevoerd. De laatste is de Split-Headblock kraan, die één, twee, drie of vier containers tegelijk kan verwerken. Stinis heeft een research- en een productiefaciliteit in Krimpen a/d Lek, een productie-eenheid in Singapore en een vestiging in Shanghai.

3. Civco (Reeuwijk): medische maakindustrie

Het vroegere SinMed, sinds 2006 onderdeel van het Amerikaanse bedrijf Civco, ontwikkelt en verkoopt hulpmiddelen voor radiotherapie. Jaarlijks ontwikkelt het bedrijf acht à tien nieuwe hulpmiddelen voor de bestraling van kankerpatiënten. SinMed ontving in 2004 de Ondernemersprijs Midden-Holland.

2. Gas: een specialisatie binnen de maakindustrie

Binnen de maakindustrie in Midden-Holland lijkt sprake te zijn van een specialisatie in machinebouw voor de gasindustrie. En betrekkelijk groot aantal bedrijven heeft zich helemaal toegelegd op de gasmarkt. We noemen er enkele:

- Mokveld Valves uit Gouda: een bedrijf met ca. 350 medewerkers in Gouda, Maleisië, de Oekraïne en Noorwegen, dat gasafsluiters ontwikkelt en produceert
- Gastreatment Services uit Bergambacht: een bedrijf dat gespecialiseerd is in systemen voor de behandeling van gas tijdens en na de winning
- Doedijns International uit Waddinxveen: een bedrijf dat zich bezighoudt met hydrauliek, instrumentatie en pneumatiek t.b.v. o.a. de gas- en olieindustrie
- Petrogas Gas Systems uit Gouda: bouwt en ontwikkelt complete gasinstallaties zoals biogas systemen, industriële LPG en luchtsystemen en meet- en regelstations voor gastransport.

4. JDR Cable Systems (Krimpen aan de Lek): innovatie in kabels

JDR ontwikkelt en fabriceert detectiekabels voor de offshore industrie. Kabels voor exploratie van de zeebodem en inspectie van structuren onder water. Het bedrijf heeft vestigingen in Engeland, Thailand, de Verenigde Staten en Noorwegen. De nabijheid van de Rotterdamse haven, gecombineerd met een innovatieve instelling, heeft Midden Holland een marktleider op het gebied van intelligente kabelsystemen opgeleverd

We trekken drie conclusies:

- uit de Economische Monitor Zuid-Holland 2009 komt een wisselend beeld naar voren over de innovatiekracht van de regio: goede scores op proces- en productinnovaties in de industrie, ondervertegenwoordiging in aanwezigheid van kennisintensieve bedrijvigheid en octrooien

- octrooien worden vooral aangevraagd in de industrie ten behoeve van de landbouw, de machinebouw (met een opvallend thema in de gasindustrie), de voedingsmiddelenindustrie en de transportsector - rondom die traditionele sectoren is in de regio enige innovatie bedrijvigheid ontstaan
- de innovatiekracht in de regio - afgemeten aan het aantal octrooiaanvragen uit Midden-Holland - zit op de traditionele industrieterreinen.

1.4 Arbeidsmarkt

We vervolgen de regioschets met enkele arbeidsmarktgegevens. Eerst de werkgelegenheidsstructuur per gemeente.

Tabel 5 Percentage banen in sectoren in verschillende gemeenten en Nederland, 2006

	Agrarische sector ²	Nijverheid ³	Comm. diensten ⁴	Niet-comm. diensten ⁵
<i>Nederland</i>	2 %	16 %	50 %	32 %
Bergambacht	2 %	38 %	46 %	14 %
Bodegraven	1 %	18 %	66 %	16 %
Boskoop	24 %	6 %	52 %	19 %
Gouda	0 %	15 %	46 %	40 %
Moordrecht	x	X	45 %	31 %
Nederlek	1 %	28 %	44 %	27 %
Nieuwerkerk ad IJssel	7 %	19 %	56 %	18 %
Ouderkerk	1 %	24 %	60 %	14 %
Reeuwijk	3 %	18 %	67 %	11 %
Schoonhoven	x	x	46 %	39 %
Vlist	2 %	24 %	56 %	18 %
Waddinxveen	4 %	16 %	60 %	20 %
Zevenhuizen-Moerkapelle	25 %	18 %	43 %	15 %
Alphen ad Rijn	1 %	17 %	58 %	25 %
Dordrecht	0 %	16 %	47 %	37 %
Schiedam	0 %	15 %	59 %	26 %
Zoetermeer	1 %	13 %	52 %	35 %

Bron: CBS Statline

De cijfers bevestigen het beeld dat er een behoorlijke industriële aanwezigheid is in Midden-Holland, ook in de kleinere gemeenten. Ze bevestigen ook het beeld dat de Greenport Boskoop in werkgelegenheid meer een lokale dan een regionale speler is. Boskoop en Zevenhuizen-Moerkapelle hebben een groot aandeel werkenden in de landbouw, maar de rest van het gebied wijkt maar weinig af van het landelijke beeld.

² Onder de agrarische sector verstaan we CBS bedrijfstakken A t/m B: landbouw, jacht, bosbouw en visserij

³ Onder de nijverheid verstaan we CBS bedrijfstakken C t/m F: delfstoffenwinning, industrie, energie en bouwnijverheid

⁴ Onder de commerciële dienstverlening verstaan we CBS bedrijfstakken G t/m K: handel & reparatie, horeca, transport & logistiek, financiële instellingen, verhuur en zakelijke dienstverlening

⁵ Onder de niet-commerciële dienstverlening verstaan we CBS bedrijfstakken L t/m O: overheidsdiensten, onderwijs, gezondheids- en welzijnzorg, milieu en cultuur

Tabel 6 laat zien dat de arbeidsmarkt bij uitstek een regionaal fenomeen is, waarin gemeentegrenzen maar een beperkte zeggingskracht hebben. Interessant is de vergelijking van de tweede kolom (“uit eigen gemeente”) met de laatste kolom (“totale inkomende pendel”). Leesvoorbeeld: 1.390 inwoners van Bergambacht werken ook in Bergambacht. Zij krijgen dagelijks gezelschap van 1.604 mensen die niet in Bergambacht wonen, maar er wel werken. Het overheersende patroon blijkt dus pendel te zijn over de gemeentegrens heen. Alleen in Boskoop, Ouderkerk, Schoonhoven en Vlist blijkt de meerderheid van de werkenden ook in de werkgemeente te wonen.

De consequentie van deze pendel ligt voor de hand: het heeft maar zeer beperkt zin om een lokaal economisch of arbeidsmarktbeleid te voeren. Wie bijvoorbeeld een bedrijventerrein aanlegt om te voorzien in de lokale behoefte aan werkgelegenheid, zal met lede ogen aanzien dat waarschijnlijk meer dan de helft van het aantal arbeidsplaatsen op dat terrein niet door de eigen inwoners wordt bezet. Beleid maken in de economie en op de arbeidsmarkt is een zaak van de regio.

De grote uitzondering is Boskoop: die gemeente komt het dichtst in de buurt van een gesloten, lokale arbeidsmarkt. Dat komt overeen met het beeld dat de greenport niet goed is ingebed in de regionale context. De greenport is een lokaal fenomeen, met slechts een beperkte betekenis voor de regio.

Tabel 6 Totale inkomende pendel per gemeente

Werkenden	Uit eigen gemeente	Uit andere ISMH gemeenten	Binnen de rest van Zuid-Holland	Van buiten Zuid-Holland	Totaal	Totale inkomende pendel
Bergambacht	1.390	829	442	333	2.974	1.584
Bodegraven	3.714	1.129	1.357	1.392	7.592	3.878
Boskoop	2.422	629	452	225	3.728	1.306
Gouda	13.822	7.185	7.004	4.646	32.657	18.835
Moordrecht	674	632	330	88	1.724	1.050
Nederlek	1.871	446	1.353	85	3.755	1.884
Nieuwerkerk ad IJ	2.665	692	2.277	310	5.944	3.279
Ouderkerk	963	302	242	29	1.536	573
Reeuwijk	1.781	1.131	846	813	4.571	2.790
Schoonhoven	2.115	708	494	463	3.780	1.665
Vlist	1.426	778	200	258	2.662	1.236
Waddinxveen	4.104	2.858	3.185	1.518	11.665	7.561
Z'huizen-M'kapelle	1.502	821	1.208	216	3.747	2.245

We zouden aan de pendelcijfers ook nog verhuiscijfers kunnen toevoegen. Tussen de 2,5 procent en de 4,5 procent van de bevolking in de Midden-Holland gemeenten verlaat de gemeente jaarlijks, en er komen vergelijkbare groepen nieuwkomers voor terug. Dat is niet zoveel als in de binnenstad van Amsterdam – waar jaarlijks omstreeks 8% van de bevolking gewisseld wordt –

maar het telt wel flink door. Rekenkundig gezien is de bevolking van een modale gemeente in 25 jaar volledig gewisseld. Nederland is een land geworden van passantengemeenschappen en Midden-Holland is daar geen uitzondering op. Het openbaar bestuur werkt niet meer voor een stabiele lokale populatie, maar voor mensen die in grote meerderheid van elders komen en te zijner tijd ook weer naar elders vertrekken. Om het opportunistisch te zeggen: je kunt je als raadsfractie of als wethouder zeer inspannen voor een bepaalde populatie, maar de kans is groot dat tegen de tijd dat er weer verkiezingen zijn een flink deel van die populatie alweer verhuisd is.

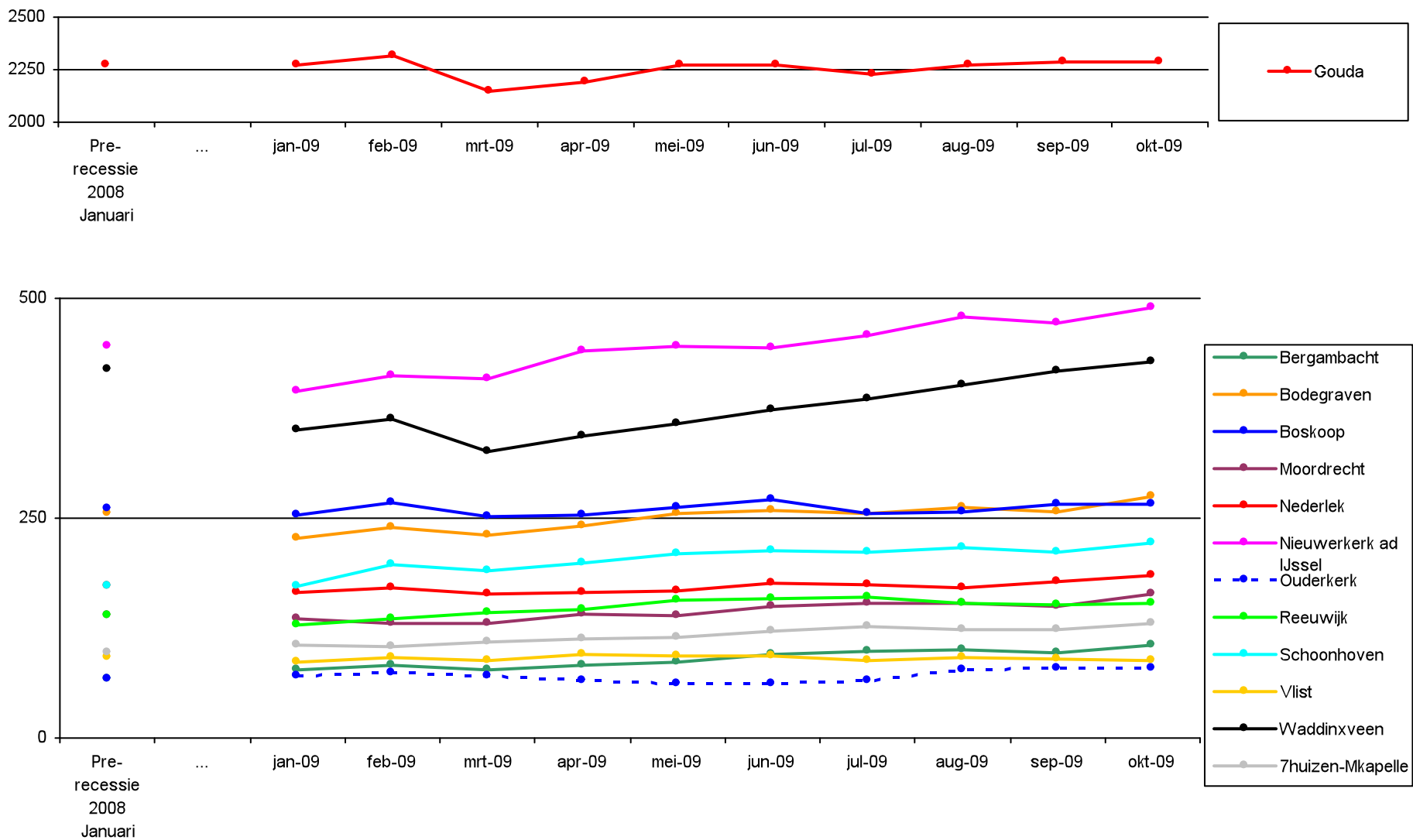
1.5 Recessie

Dan komen we bij de vraag hoe Midden-Holland zich houdt onder de recessie. Onderstaande tabel toont de werkloosheidsontwikkeling in de eerste tien maanden van 2009, met als ijkpunt de werkloosheid in de pre-recessiemaand januari van het jaar 2008. We zien dat de werkloosheid in Nieuwerkerk, Waddinxveen en Schoonhoven gestaag stijgt, maar nog niet dramatisch afwijkt van januari 2008. Het ligt voor de hand een verband te veronderstellen met de aanwezigheid van de industrie in deze gemeenten. De industrie is immers sterk exportgericht en heeft veel last van de inzakkende wereldhandel. De werkloosheid in de centrumstad Gouda is geheel en al stabiel. Dat is een volgende indicatie dat het beeld van een arme stad in een rijke rand, tot het verleden behoort.

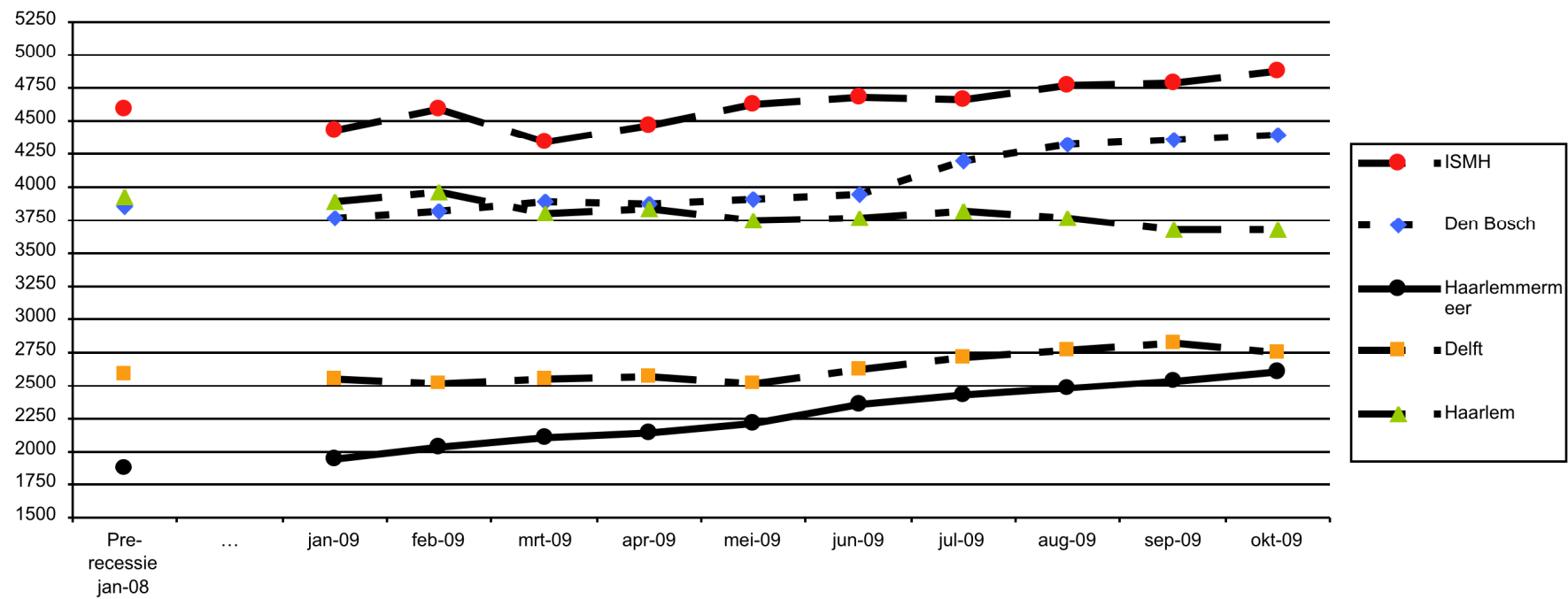
Als we Midden-Holland (ISMH) in z'n geheel bekijken, dan zien we een duidelijke opgaande lijn. Er zijn sinds maart 2009 500 werkzoekenden bij gekomen. Maar ten opzichte van januari 2008 is de stijging niet dramatisch.

In onderstaande tabel vergelijken we Midden-Holland met enkele andere gemeenten. Het algemene beeld is bekend: de werkloosheid reageert overal veel trager en milder dan de diepte van de recessie aan het begin van 2009 had doen vermoeden. In de tweede helft van 2009 is de markt weer in beweging gekomen. Zo is het aantal bij UWV bekende vacatures in Gouda tussen juli en augustus van 100 naar 300 gestegen. Maar toch komen er aanhoudende signalen dat het vermogen van het bedrijfsleven om mensen binnen de poort te houden aan het afnemen is. Het slechte eerste half jaar heeft het vet van de botten gehaald en de arbeidsproductiviteit is sterk gedaald. De liquiditeitspositie van veel bedrijven is verzwakt, ondanks de betere vooruitzichten. In rond-Hollands: het geld is op. We kunnen nog niet zeggen dat het ergste achter de rug is.

Grafiek 1 Niet Werkende Werkzoekenden in de ISMH gemeenten gedurende recessiejaar 2009, met januari 2008 als ijkpunt



Grafiek 3 Als ISMH een enkele gemeente zou zijn: recessiecijfers (Niet Werkende Werkzoekenden) vergeleken met andere gemeenten in absolute cijfers



Van de in grafiek 3 getoonde gemeenten heeft Haarlemmermeer het grootste probleem. De klap die de recessie aan luchtvaart, logistiek en wereldhandel heeft toegebracht, laat z'n sporen in de polder na. Haarlem levert een bijzondere prestatie door midden in een crisis een gestaag dalende werkloosheid te blijven vertonen. Midden-Holland, Den Bosch en Delft zitten tussen beide uitersten in. De reactie van de arbeidsmarkt op de recessie kan in deze gebieden tot op heden als zeer beheerst worden getypeerd.

Volledigheidshalve geven we hier nog de meest recente bestandscijfers voor Midden-Holland uit de diverse regelingen:

WWB, Wet Werk en Bijstand (gemeenten)	31-12-2008: 2421 personen in uitkering
WW, Werkloosheidswet (uwv)	30-06-2009: 2168 personen in uitkering
WAO, Wet Arbeidsongeschiktheid (uwv)	30-06-2009: 5298 personen in uitkering
WIA, Wet Werk en Inkomen naar arbeidsvermogen (opvolger WAO) (uwv)	30-06-2009: 779 personen in uitkering
Wajong, Wet Arbeidsongeschiktheidsvoorziening Jongehandicapten (uwv)	30-06-2009: 1991 personen in uitkering
WAZ, Wet Arbeidsongeschiktheidsverzekering Zelfstandigen (uwv)	30-06-2009: 408 personen in uitkering
WSW, Wet Sociale Werkvoorziening (gemeenten)	31-12-2009: 918 personen in dienst

Het meest flexibele van deze bestanden is de ww: daar is de in- en uitstroom het grootste. Het ww-bestand beweegt met de conjunctuur mee. Een oplopende werkloosheid is vervelend, maar als de economie weer aantrekt kan het een dankbare reserve zijn. Maar dan moet een werkloze wel 'fit' kunnen blijven. Anticyclisch opleiden - aan scholing doen, ook al is er op dat moment geen vraag - kan dan ook een verstandige aanpak zijn. De kunst is dan wel zo te scholen, dat mensen geen vaardigheden opdoen, die straks alweer verouderd zijn, maar het iets breder aan te pakken. Een regio die daar met aanbieders - met name roc's - goede afspraken over weet te maken staat goed voorgesorteerd als de economie weer aantrekt en maakt op korte termijn meer kans de oplopende werkloosheid te dempen.

Tussen het wwb-bestand en het wao-bestand is historisch gesproken veel samenhang: het zijn dezelfde, kwetsbare groepen die de personen in deze uitkeringen leveren. Beide bestanden zijn, los van de recessie, aan het dalen, mede onder invloed van de steeds scherper wordende entree-eisen. Het Wajong-bestand groeit snel en wordt algemeen als een nieuwe bom onder de sociale zekerheid gezien.

1.6 Slot

We hebben Midden-Holland getypeerd als een stabiel middenklasse milieu met een mooie maakindustrie als economische icoon. Rest de vraag waar je Midden-Holland mee zou kunnen vergelijken. Wanneer Midden-Holland één gemeente zou zijn, waar op de lijstjes van onderling concurrerende Nederlandse steden zou die gemeente dan staan? We hebben in onderstaande tabel een aantal parameters bij elkaar gezet.

Tabel 7 Midden-Holland als gemeente

	Rotterdam	Amersfoort	Midden-Holland	Eindhoven	Den Bosch	Utrecht	Den Haag	Enschede
NWWers als % bevolking ('09)	5,80 %	2,43 %	1,88 %	3,54 %	2,81 %	2,91 %	3,60 %	5,24 %
Hoger opgeleiden als % beroepsbevolking ('08)	32,9 %	40,2 %	35,2 %	41,5 %	38,8 %	56,2 %	39,1 %	28,3 %
Grijze druk in % ('09)	22,8 %	19,1 %	24,5 %	24,6 %	21,6 %	14,8 %	20,5 %	22,9 %
% niet-westerse allochtonen ('08)	36,0 %	13,7 %	7,9 %	15,5 %	10,1 %	21,0 %	32,7 %	14,4 %
% wonende HBO & WO studenten ('07)	4,6 %	3,0 %	2,9 %	5,6 %	3,4 %	10,7 %	4,0 %	7,0 %
% bedrijfsvest. Nijverheid ('08)	14,1 %	12,6 %	19,2 %	14,9 %	17,8 %	12,1 %	15,3 %	16,2 %
Gem. WOZ woningen ('08)	157.000	248.000	251.000	229.000	254.000	227.000	199.000	172.000
Gem. besteedbaar inkomen ('07)	12.500	13.900	13.700	13.400	13.900	13.600	13.400	11.500

Toelichting: WWers (Niet werkende Werkzoekenden) is de CBS-maat voor de werkloosheid. De grijze druk is de verhouding van het aantal 65-plussers en de actieve beroepsbevolking, het Nederlands gemiddelde is 24,5%. Bron: CBS Statline.

Midden-Holland wijkt sterk af van het problematische beeld (lage inkomens, lage WOZ-waarden, hoge werkloosheid) dat de twee 'oude' industriesteden Rotterdam en Enschede laten zien. De nieuwe industrie is in Midden-Holland rijk vertegenwoordigd, uitgedrukt als aandeel in het totale aantal bedrijfsvestigingen zelfs meer dan in de techniekstad Eindhoven.

In het eindbeeld verkeert Midden-Holland in een echelon met Den Bosch en Amersfoort. In deze cijferopstelling zouden we Midden-Holland het Den Bosch van de Randstad kunnen noemen. Amersfoort, Den Bosch en dus ook Midden-Holland bevolken op de concurrentielijstjes de subtop. Alleen de grijze druk is in Midden-Holland vergeleken met de andere steden aan de hoge kant.

De echte top wordt uitgemaakt door steden als Utrecht, Amsterdam en Leiden. Dat zijn toppers geworden omdat ze met hun universiteiten en hogescholen jonge mensen en beginnende veelverdieners hebben kunnen binden en kennisintensieve bedrijvigheid hebben kunnen aantrekken. Dat Amersfoort, Den Bosch en Midden-Holland zonder deze krachtige hulpmotoren toch zijn uitgegroeid tot stabiele en dynamische gemeenten, is een flinke prestatie.

INTERMEZZO: PLEIDOOI VOOR EEN NIEUW INDUSTRIEBELEID

Nederland heeft een lang proces van de-industrialisatie achter de rug. Aan dat proces hebben we indirect het poldermodel overgehouden - het Akkoord van Wassenaar werd gesloten toen duidelijk werd dat de werkgelegenheid met de transitie van de industrie flinke klappen zou krijgen. De industrie maakte inderdaad een transitie door, zij verdween niet. Lang is gedacht dat industrie een aflopende zaak was, dat Nederland haar geld zou verdienen met diensten en dat de productie naar lage lonen landen zou verdwijnen. Dat is te dele gebeurd, maar de industrie heeft zichzelf ook opnieuw uitgevonden. Philips, DSM en Unilever zijn daar belangrijke voorbeelden van, ook al omdat ze tot veel innovatie en spinn-off leiden en in een omgeving staan waar maakindustrie een belangrijke economische drager is gebleven.

Die erkenning heeft de industrie de afgelopen jaren ook gekregen. Technologische innovatie werd een belangrijk thema en techniek kreeg weer aanzien. En zolang het bij maakindustrie om innovatie en creativiteit (design) gaat, vindt iedereen het prachtig. Maar het enthousiasme wordt al een stuk minder als het om de minder glamourrijke kant van de moderne industrie gaat: locatiebeleid. Want die mooie maakindustriebedrijven moeten ook ergens staan en dat is doorgaans op industrieterreinen. En industrieterreinen zijn vaak een doorn in het oog van stedenbouwkundigen. In een tijd waarin - door de druk op de ruimte en steeds hogere kwaliteitseisen aan de woonomgeving - stedelijke planning een belangrijk beleidsterrein is, hebben de industrieterreinen het moeilijk. Tegelijk zijn juist op sommige industrieterreinen ook nog de laatste restjes van de transitie van de Nederlandse economie zichtbaar: oude fabrieksgebouwen, verrommeling, verouderde infrastructuur. Revitalisatie van industrieterreinen staat daarom wel op de agenda.

In deze paragraaf willen we het industrieterrein op een andere manier belichten. Niet als een achtergebleven stuk stad of dorp dat toe is aan revitalisatie, maar aan de hand van de economische waarde. We doen dat met gegevens die recent door de Kamer van Koophandel zijn verzameld. Zij onderzocht tot op heden 22 industrieterreinen in het kamergebied (in totaal 810 hectare en 43.305 arbeidsplaatsen), waaronder Kromme Gouwe (Gouda) en Nijverheidscentrum (Zevenhuizen-Moerkapelle).

Overzicht inventarisatie KvK 22 industrieterreinen

	Gemiddelde van de 22 tot nu toe onderzochte terreinen	Gemiddelde Zuid-Holland
Bijdrage terrein aan directe werkgelegenheid in gemeente	13,2 %	5 %
Multiplier indirecte werkgelegenheid	0,65	0,5
Verdiencapaciteit per hectare	€ 2,4 mln	€ 1,6 mln
Werknemers per hectare	179	109
Aantal hoger opgeleiden per hectare	16	13

De twee terreinen uit Midden-Holland in de inventarisatie blijken niet bijzonder te scoren. Het ruimtegebruik is erg extensief, het verdienvermogen is gemiddeld, de

groei op de wat langere termijn is op de één (Kromme Gouwe) laag, op de ander (Nijverheidscentrum) hoog. Wel hebben beide terreinen een relatief grote multiplier.

Nader beschouwd: Kromme Gouwe en Nijverheidscentrum

	Kromme Gouwe	Nijverheidscentrum
Oppervlakte (netto)	34,2 hectare	10 hectare
Aantal bedrijven	54	24
Karakter	Vooral industrie, ook bouw en groothandel	Vooral industrie
Werkgelegenheid (werkzame personen, 2007)	1.352 (tweederde industrie)	442 (driekwart industrie)
Bijdrage terrein aan directe werkgelegenheid in gemeente	4 %	25 %
Multiplier indirecte werkgelegenheid	0,7	0,8
Verdiencapaciteit per hectare	€ 1,2 mln	€ 1,9 mln
Werknemers per hectare	40	46
Aantal starters per jaar (in vergelijking met ZH)	Hoog (10 %)	Laag (3 %)
Groei werkgelegenheid 1995-2006 (in vergelijking met ZH)	Laag (1 %)	Hoog (26 %)

Volgens de KvK is er in Midden-Holland nog veertig hectare uitgifbaar en staat er 186 hectare nieuw terrein in - vooralsnog vooral zachte - plannen. Dat biedt ruimte om een terreinenstrategie van specialisatie op industrie met een hoge toegevoegde waarde te ontwikkelen.

We formuleren een paar conclusies in handelingstermen.

- In beleidsvisies over lokale en regionale economie dringt de notie door dat een economie gebaseerd op kennis en innovatie zich vooral afspeelt binnen stedelijke bebouwingscontouren: er zijn scholen, laboratoria en ontwerp bureaus voor nodig. Kenniseconomie zou het beslag op de ruimte terug dringen. Maar die notie klopt gewoon niet. Het overgrote deel van de innovatie – gemeten aan het aantal octrooi-aanvragen – komt van bedrijventerreinen. En eigenlijk is dat ook wel logisch: een innovatie is geen theoretisch construct, maar een toepassing die getest en geprijsd is. Dat gebeurt niet alleen aan een tekentafel, maar vooral ook in een productie-omgeving. Zonder productie geen innovatie. Er moet 'met gevoel' naar het restrictieve beleid gekeken worden dat thans geldt voor bedrijventerreinen in het Groene Hart. Een categorisch 'op slot zitten' van de bedrijfsomgeving maakt innovatie feitelijk onmogelijk.
- Maar zomaar het areaal uitbreiden met gemengde terreinen is ook niet verstandig. Er is ook op huidige terreinen nog ruimte- en kwaliteitswinst te boeken en voor zover er nieuwe terreinen in beeld komen, zouden dat vooral terreinen met een specialistische invulling moeten worden met een hoge milieucategorie. Waarbij we onmiddellijk aantekenen dat een hoge milieucategorie niet betekent een hoge mate van vervuiling of overlast, maar een hoge mate van milieuzorg, preventie en kwaliteit. Een specialistisch terrein vergt verder een lange adem, een actieve invulling van de randvoorwaarden (ict, energie-, water- en afvalbehandeling, parkmanagement, mogelijk onderwijs en andere voorzieningen) en de durf om eisen te stellen aan potentiële vestigers.
- Het beleid moet ruimte laten om met de markt mee te bewegen. Er bestaan nu bestemmingsplannen die tot op drie- of viercijferige sbi-code aangeven op welk kavel welk type bedrijf zich kan vestigen. Maar juist innovatieve bedrijven passen niet in dat soort formats. Er zijn betere instrumenten dan ruimtelijke plannen en milieuvergunningen om innovatie te begeleiden. Er zou gedacht kunnen worden aan een 'braintrust' of platform van

overheid, branche-organisaties en deskundigen die die aanvragen begeleidt en beoordeelt op hun toevoeging aan de industriële infrastructuur. per aanvraag. We komen daarmee in de buurt van de vier o's (ondernemingen, overheid, onderwijs, onderzoek) die in de innovatietheorie van Michael Porter gezamenlijk het 'cluster management' uitmaken. Dat is de kern van het beleid zoals Nederland dat sinds 'Pieken in de Delta' althans op papier omarmt. Midden-Holland moet daarin een eigen positie vinden.

- In innovatiebeleid volgens de vier o's gaat het om de samenhang der dingen. We geven twee voorbeelden van die samenhang. De eerste is die tussen onderwijs en bedrijven. We hebben de relatie al eerder genoemd en daarbij opgemerkt dat het om fysieke nabijheid van het onderwijs gaat. Een voorbeeld levert het nabije Leiden op: het science park, een van de meest succesvolle voorbeelden van industriële clusters in het land. In het park staan de medische faculteit, commerciële bedrijven, universitaire instituten en de hogeschool vlak bij elkaar. Maar dat niet alleen: de Leidse instrumentmakerschool – een mbo-vakschool – staat letterlijk in de voortuin van zowel de exacte faculteit als de grootste particuliere werkgever van de stad en haalt een aanzienlijk deel van z'n inkomsten uit contractprestaties voor deze omgeving. Midden-Holland moet zeker gezamenlijk met het beroepsonderwijs optrekken om te zorgen voor nevenlocaties, netwerkrelaties en andere initiatieven die de kennis dichtbij halen. Het tweede voorbeeld van samenhang is het begrip 'city quality'. Een zich ontwikkelend industrieel cluster heeft ondersteunende voorzieningen nodig, zoals ontmoetingsruimtes, kinderopvang, bereikbaarheid met het openbaar vervoer, een divers cultureel aanbod, een voldoende mate van Engelstaligheid in de omgeving. Voor een deel zijn dat voorzieningen in de directe nabijheid (zoals kinderopvang), voor een ander deel passen ze ook iets verder weg, bijvoorbeeld in de historische stadskernen van de regio. Industriebeleid is dus niet alleen locatiebeleid, het vergt ook een draagvlak in de regionale omgeving.

2. DOMEINEN SOCIALE ZAKEN EN ECONOMISCHE ZAKEN IN HET LOKAAL BESTUUR

2.1 Belangenparallelliteit: een voorbeeld

De domeinen Sociale Zaken (of Werk en Inkomen) en Economische Zaken zijn oude en herkenbare portfolio's in het lokaal bestuur. Beide portfolio's zijn gericht op een marktinterventie: economie en arbeid krijgen in Nederland vorm in een open markt. Die markt is creatief en dynamisch, prikkelt tot ontplooiing van talent, jaagt de productiviteit aan en zorgt voor een hoog welvaartsniveau. Maar de markt is niet perfect, maakt soms slachtoffers, kan een flink aantal randvoorwaarden niet regelen en laat kansen liggen. Op dat marktfeilen zijn de portfolio's gericht. Maar het zijn wel heel verschillende marktinterventies.

De actualiteit van de recessie draagt goede voorbeelden van die verschillen aan. Economische Zaken is te beschouwen als het bruggenhoofd van het bedrijfsleven binnen het gemeentehuis. Op dat bruggenhoofd is de urgentie van het bedrijfsleven van dit moment goed merkbaar: de liquiditeit van zeer veel bedrijven is bedreigd, de kredietkraan is dicht, het is zoeken naar geld en voor bedrijven die dat niet meer hebben, is faillissement de enige uitweg. De afdelingen EZ zijn bezig met een 'rode loper benadering' van de bedrijven, proberen vergunningaanvragen zo snel mogelijk te regelen, zorgen voor versneld onderhoud van de openbare ruimte, maken subsidie vrij voor promotie. Allemaal zaken die normaliter niets met arbeidsmarktbeleid te maken hebben, maar nu wel; dergelijke acties kunnen net voldoende vertrouwen geven aan een bedrijf om het bijltje er niet bij neer te gooien en het personeel weg te sturen.

De afdelingen Sociale Zaken zien het aantal uitkeringsgerechtigden (vooral nog langzaam) omhoog gaan en zoeken naar een uitweg. Voor die uitweg kijken ze natuurlijk naar de bedrijven. Maar die bedrijven hebben op dit moment wel iets anders aan hun hoofd dan met de gemeente te praten over het plaatsen van iemand met een uitkering.

Ook los van de actualiteit, plegen de twee domeinen heel verschillende interventies. Laten we het verschil eens illustreren aan de hand van de 'point' uit het vorige hoofdstuk: het thans nog onzichtbare maakindustriële cluster in Midden-Holland.

Stel dat de regio besluit om werk te maken van clusterontwikkeling, en het gesprek daarover met bedrijven en branche-organisaties op gang brengt, het technisch onderwijs in de regio gaat uitbouwen, kwaliteitskringen gaat organiseren, subsidieaanvragen voor 'Pieken in de Delta' gaat formuleren, thematische bedrijventerreinen gaat aanwijzen, het grondbeleid gaat richten op de vestigingseisen van de maakindustrie en gemeenschappelijke voorzieningen gaat bevorderen. Stel vervolgens dat dit beleid na een aantal jaren begint aan te slaan, de regio zichtbaar wordt in het beleidsproces, genoemd wordt naast Delft en Leiden, het aantal vestigingen toeneemt en de exportkracht groeit. Wie profiteren daarvan?

In elk geval profiteert de regio daar macro-economisch van, omdat er meer toegevoegde waarde wordt gegenereerd en er meer geld naar de regio komt. De lokale gemeenschappen profiteren ervan, omdat er bedrijven verschijnen die hoge eisen stellen aan hun vestigingsomgeving en daardoor de kwaliteitsstandaard verhogen. En ze profiteren omdat ze een betere grondslag krijgen voor hun voorzieningen. De regio heeft meer hoger en middelbaar opgeleiden nodig. De 'rank and file' in de maakindustrie heeft een mbo- of een hbo-diploma.

Dit zijn allemaal activiteiten die tot de routine van een wethouder Economische Zaken behoren. Maar wat heeft zijn collega van Sociale Zaken daaraan? De wethouder Sociale Zaken is verantwoordelijk voor de baankansen en voor de inkomensondersteuning van de mensen zonder werk. Dat zijn over het algemeen mensen met minder opleiding en minder beroepscompetenties dan de maakindustrie nodig heeft. Vaak hebben ze een probleem van persoonlijke aard (schulden, gezondheid) dat hen sowieso belemmert om aan het werk te gaan. We zagen in het vorige hoofdstuk al dat de wethouder Sociale Zaken het moeilijk heeft omdat hij weliswaar in de lokale gemeenteraad wordt afgerekend op wat hij betekent voor het lokale bestand aan werkzoekenden, maar dat tegelijkertijd het volslagen onmogelijk is om de problematiek van dat bestand ook lokaal op te lossen. Het mechanisme dat de wethouder Economische Zaken een bedrijf werft met 25 arbeidsplaatsen, waarop vervolgens 25 kandidaten uit het bestand van de wethouder Sociale Zaken bij dat bedrijf gaan werken, bestaat in het geheel niet.

Wanneer we naar de langere termijn kijken, bestaat er wel degelijk een paralleliteit van belangen tussen beide portefeuilles:

- De komst van nieuwe bedrijven (of uitbreiding van bestaande) schept nieuwe dynamiek in een regio, er zijn baanopeningen en vacaturemeldingen. Mensen komen in beweging. Een nieuw bedrijf draagt bij aan het scheppen van kansen, zelfs wanneer het arbeid heeft waarvoor de werklozen niet voor zijn toegerust. Een cultuur van stilstand is de beste garantie voor blijvende werkloosheid, een cultuur van verandering en bedrijvigheid is omgekeerd een geweldige prikkel om tot actie te komen.
- Een bedrijf dat arbeid heeft op mbo- en hbo-niveau en daarmee veel waarde schept, oefent een koopkrachtige vraag uit op verzorgende bedrijvigheid waarvoor ook lagere scholingsniveaus in aanmerking komen: detailhandel, persoonlijke dienstverlening en schoonmaak, beveiliging. Dat kan wel weer interessant zijn voor de werkzoekenden.

Maar zelfs in deze indirecte zin moet geen mechanisch verband worden verondersteld tussen bedrijvenacquisitie enerzijds en daling van het bestand van werkzoekenden anderzijds. Want ook voor lager geschoold werk zijn competenties vereist die in veel werklozenbestanden dun gezaaid zijn: klantgerichtheid, gespreksvaardigheid, discipline en noem maar op. De achter ons liggende jaren van hoogconjunctuur heeft staaltjes laten zien van werkgevers die tegen een sociale dienst zeiden: "Geef mij maar een ongeschoolde kerel die gemotiveerd is, dan leid ik hem zelf wel op". Toch kon de sociale dienst niet leveren, want dat criterium 'motivatie' was een te hoge drempel.

In dit voorbeeld ligt het initiatief aan de kant van Economische Zaken. We zouden het perspectief kunnen omdraaien: er wordt bedrijvigheid geacquireerd die past bij het laaggeschoolde en competentie-arme profiel van het bestand van werkzoekenden. De portefeuillehouder Economische Zaken gaat niet op zoek naar bedrijven uit de maakindustrie, maar naar bedrijven waarin de werkzoekenden kunnen instromen.

Zo'n strategie is slechts beperkt houdbaar. Het welvaartsniveau van Nederland is alleen in stand te houden met veel waardeschepping. Dat veronderstelt tenminste middelbaar geschoolde arbeid en aanvullende competenties die tot een hoge productiviteit leiden. Speciaal gecreëerde werkgelegenheid voor laaggeschoolden is amper meer rendabel te krijgen. De sociale werkvoorziening – de meest beschutte werkomgeving in Nederland – is daar een voorbeeld van: ze kan alleen overleven met permanente subsidie. Er zal altijd laaggeschoolde arbeid blijven, maar dan in de setting van waardeketens die ondersteunende diensten nodig hebben (de eerder genoemde detailhandel, beveiliging, enzovoort). Maar ook daar zijn competenties en in toenemende mate diploma's voor nodig.

Re-integratie van werkzoekenden moet, met andere woorden, 'vraaggericht' gebeuren: de drive moet uitgaan van de vraagzijde en daar moeten ook de beroepsperspectieven vandaan komen die aan werkzoekenden worden voorgehouden.

Overigens is het een prettige gedachte dat zelfs tijdens een recessie mensen nog uit de bestanden ontsnappen en op eigen kracht een baan vinden. Veel persoonlijke belemmeringen, ook een gebrek aan motivatie, blijken uiteindelijk van tijdelijke aard te zijn. Scholing of begeleiding kunnen een zetje geven, maar zeker zo belangrijk is een contextrijke omgeving waarin wordt gewerkt en steeds weer nieuwe kansen op sociale mobiliteit worden geboden. Een dynamische economische omgeving is voor werkzoekenden een draaggolf.

2.2 Typering portefeuilles naar vorm en inhoud

Laten we na deze beschouwende opmerkingen meer in detail naar de beide portefeuilles kijken. We kijken eerst naar de vorm, dan de inhoud.

Vormkenmerken portefeuille Sociale Zaken	Vormkenmerken portefeuille Economische Zaken
Nauw omschreven wettelijke taken: WWB (inkomensverzorging en activering bijstandsgerechtigden), Bijstand Zelfstandigen, bestuur WSW-bedrijf (arbeidsgehandicapten), Wet WIJ (participatie jongeren)	Geen wettelijke taken, volledige gemeentelijke autonomie
Aan wettelijke taken verbonden inhoudelijke taak: armoedebeleid	Grote autonomie in visievorming
Groot budget, grote staf, nauw omschreven doelen	Klein budget, kleine staf, geheel vrij inzetbaar
Politiek riskant wegens hoge eisen aan 'accountability' (verantwoording rechtmatigheid uitgaven) en sturing op getallen (bestandsontwikkeling)	Politiek weinig riskant wegens 'onmeetbaarheid' van economisch klimaat
Regionale samenwerking op basis van vrijwillige agendering en afstemming in portefeuillehoudersoverleg	Regionale samenwerking op basis van vrijwillige agendering en afstemming in portefeuillehoudersoverleg

Natuurlijk is er op de details van deze typering wel iets af te dingen, maar deze opstelling van karakteristieken maakt de vormverschillen tussen beide portefeuilles wel duidelijk. De wethouder Sociale Zaken werkt voor een klein percentage van de bevolking en heeft daarvoor een uitgebreid instrumentarium beschikbaar, inclusief mensen en middelen. De wethouder Economische Zaken werkt voor een grote meerderheid van de bevolking, maar heeft daarvoor uitsluitend vrijblijvende instrumenten beschikbaar. Daar staat natuurlijk tegenover dat hij veel autonomer is zijn agendavoering: hij kan zelf bepalen wat hij doet. De collega van Sociale Zaken heeft maar weinig ruimte: de wetgever bepaalt voor een groot deel waar hij mee bezig is.

Inhoudskenmerken portefeuille Sociale Zaken	Inhoudskenmerken portefeuille Economische Zaken
Binnengemeentelijk netwerk vooral met de portefeuille Zorg en Wet Maatschappelijke Ondersteuning (toeleiding en activering, armoedebeleid)	Binnengemeentelijk netwerk vooral met de portefeuille Ruimtelijke Ordening (belangen bedrijfsleven onderbrengen in ruimtelijke plannen en procedures). Daarnaast relatie met portefeuille Verkeer belangrijk
Relatie met onderwijs gericht op bestrijding voortijdige schooluitval en op educatie / inburgering	Relatie met onderwijs gericht op brede kwalificatie beroepsbevolking
Voornaamste externe netwerkpartner: UWV (beheerder van Werkbedrijf en bestanden werkloosheidswet, WAO en Wet Wajong)	Voornaamste externe netwerkpartner: ondernemersorganisaties, individuele ondernemingen in profit en not-for-profit
<p>Inhoudelijke uitdagingen:</p> <ul style="list-style-type: none"> Groot aantal instrumenten die allemaal net iets anders doen op elkaar afstemmen Impact van re-integratiebudget vergroten Preventiebeleid ontwikkelen voor niet-uitkeringsgerechtigde maar wel kwetsbare groep Brug slaan tussen kwetsbare groepen en rest van de samenleving 	<p>Inhoudelijke uitdagingen:</p> <ul style="list-style-type: none"> Bedrijfsleven bedienen op micro-niveau (service en vergunningverlening aan individuele bedrijven) Bedrijfsleven bedienen op macro-niveau (bedrijfsvriendelijk parkeerbeleid, congestie bestrijden, lasten beheersing, toon van politieke debat bewaken) 'Invechten' economisch belang in portefeuilles Ruimtelijke Ordening en Verkeer, lokaal en regionaal Concurrerend en duurzaam profiel voor het lokale en regionale bedrijfsleven ontwikkelen

2.3 Ruimte voor en vraag naar bundeling

Er is per topic natuurlijk veel op te merken en de lijst van kenmerken is ook niet uitputtend. Toch dient zich wel een beeld aan van een gedeeld domein tussen beide portefeuilles, waar samenwerking of op z'n minst afstemming zinvol is. We komen uit bij arbeidsmarktbeleid, maar dan wel in brede zin.

Eerst de onderwerpen, dan de methode.

Het *eerste onderwerp* van gesprek is het economisch profiel van de regio, inclusief het programmeren van bedrijventerreinen en de bedrijvenacquisitie. We hebben al opgemerkt dat er niet of nauwelijks een verband is tussen de samenstelling van het wwv-bestand op een gegeven moment en de vraag naar arbeid als gevolg van nieuwe bedrijfsvestigingen. Maar het praten over de economische toekomst kan

wel degelijk de bewegingen op de arbeidsmarkt beïnvloeden, ook voor de kwetsbare groepen. Een enkele opmerking daarover.

De zogenaamde creatieve industrie is enkele jaren geleden onderwerp geweest van een 'beleidshype'. Er werd op symposia gezegd dat het boek *The Rise of the Creative Class* van Richard Florida bij wethouders op het nachtkastje lag. Het lokale debat werd vervolgens ondersteund door uitingen op televisie en in andere media. Het gevolg was een toename van de belangstelling voor creatieve opleidingen. Echt handig was dat niet, want het absorptievermogen van de creatieve industrie voor nieuw talent is tot op heden tamelijk beperkt gebleken.

Ook de instroom in technische opleidingen is beïnvloedbaar. Op dit moment loopt de instroom in technische opleidingen op mbo-niveau terug, terwijl die op hbo-niveau gewoon op peil blijft en hier en daar zelfs stijgt. De verklaring is eenvoudig: jongeren van 16 tot 18 jaar die op mbo-niveau een keuze maken, reageren veel meer op de korte termijn berichten over de klap die de recessie aan de industrie heeft toegebracht. Jongeren van 17 tot 20 jaar die een keuze op hbo-niveau maken hebben een langere horizon en houden vertrouwen in de toekomstbestendigheid van een technisch beroep. Het is juist nu zaak om als regionale stakeholders een vertrouwensoffensief in te zetten en in het lokale debat de duurzame kansen voor technische beroepen te etaleren.

De verwachting moet niet zijn dat de wethouders Sociale Zaken met een regionaal economisch profiel rechtstreeks kunnen gaan sturen op de inhoud van instroomtrajecten. Zoals al opgemerkt, is het immers niet reëel om een direct verband te veronderstellen tussen een vacature in een speerpuntsector en een werkloze uit een van de bestanden. Maar het breed maken van het debat over het regionaal profiel kan wel bijdragen aan een draaggolf, aan verrijking van de regionale context.

Daar komt nog iets bij. Bij veel leden van kwetsbare groepen -met name jongeren- bestaan niet-passende beroepsbeelden. Bijna spreekwoordelijk is de vmbo-scholier die zangeres of advocaat wil worden. Economie, arbeid en enigszins realistische beroepsbeelden zijn uit het dagelijks leven van veel jongeren verdwenen. Dat gemis moet worden tegengegaan door veel nadrukkelijker tussen politiek, bedrijfsleven en onderwijs het debat te voeren over wat de regio economisch is en wil zijn, en wat voor vaardigheden daarvoor nodig zijn. We stellen ons voor dat een goed van informatie en trendgegevens voorzien periodiek overleg na verloop van tijd gaat functioneren als drager, ook voor het gesprek tussen beide domeinen over de baankansen van kwetsbare groepen.

Nog een laatste opmerking over het regionaal profiel als gespreksthema tussen de portefeuilles Werk&Inkomen en Economische Zaken.

Dit koersdocument bevat een pleidooi voor het gaan voeren van een regionaal industriebeleid, in het kielzog van de door Michael Porter beschreven ontwikkeling van duurzame clusters. Dat is – zoals de Amerikanen zeggen – een 'tall order'. Het vergt heroverweging van het ruimtelijk beleid en de grondpolitiek, alliantievorming en andere zaken die veel tijd en inspanning kosten. Dat kan een reden zijn om het gesprek maar te beperken tot het veel algemenere 'economisch profiel'. Maar methodisch is er vele voor te zeggen om toch een begin te maken met de dialoog over een industriebeleid. Zo'n speerpunt verschaft scherpte aan de beleidsvorming

en leent zich goed als aanjager, ook wanneer niet iedereen het eens is met zo'n keuze.

Het *tweede onderwerp* is het onderwijs. Het onderwijs neemt in beide portefeuilles een prominente plaats in, zij het dat de richting anders is: Sociale Zaken kijkt naar schooluitval en inburgering, Economische Zaken wil vooral een brede kwalificatiestructuur, teneinde aan de veelzijdige vraag naar personeel vanuit de bedrijven tegemoet te komen.

Nederland heeft zich in de zogeheten Lissabon Agenda vastgelegd op een beroepsbevolking die op termijn voor de helft gaat bestaan uit hoger geschoolden, personen met een diploma op hbo- of wo-niveau, een verdubbeling van het huidige aantal. Dat lijkt wel erg veel, maar volgens de -iets geflatteerde- telling van Atlas voor Gemeenten hebben Utrecht, Amsterdam, Nijmegen, Leiden, Delft, Groningen en Amstelveen dat percentage nu al bereikt en zit Gouda met 43 procent in de subtop. Die steden hebben een stevig voordeel in de concurrentie om kennisintensieve bedrijvigheid.

Met de Lissabon Agenda is ook de startkwalificatie verbonden, de ondergrens voor een officiële entree op de arbeidsmarkt. Die startkwalificatie is een diploma op niveau 2 van de beroepskwalificatiestructuur (de niveaus 2, 3 en 4 zijn mbo-niveaus, niveau 5 is hbo). Er ligt dus een nationale uitspraak dat het niet zoveel zin heeft om de arbeidsmarkt op te gaan wanneer je competenties niet minstens tot de onderkant van de middelbaar opgeleiden reiken. De redenen voor deze Lissabon doelen liggen voor de hand:

- 'employability' veronderstelt het vermogen om je te ontwikkelen en bij te scholen en daarvoor is een niveau 2 als basis nodig.
- om de welvaart te kunnen verdienen en de internationale concurrentie vol te houden, is een hooggeschoolde beroepsbevolking nodig.

'Lissabon' is een Europese ambitie. Nederland loopt geenszins voorop in Europees verband, de Scandinavische landen en ook België en sommige regio's in Frankrijk en Duitsland zijn al veel verder.

Toch is de publieke en politieke steun voor de Lissabon-doelen halfslachtig. Er zijn natuurlijk groepen mensen met een beperkte schoolbaarheid. Maar er lijkt met name ten aanzien van jongeren her en der wel erg snel te worden aangenomen dat ze niet meer in een vorm van georganiseerde scholing passen en dat er een aangepaste werkplek moet komen. Het kwetsbare deel van de beroepsbevolking krijgt een dubbel signaal: 'Gij zult naar school gaan', en: 'Als dat niet gaat, laat dan maar zitten'. Die dubbelheid is niet motiverend. Juist de kwetsbare groepen zijn gediend met een eenduidig maatschappelijk verwachtingspatroon. De bal lijkt in dit opzicht iets meer te liggen bij de wethouders Sociale Zaken: zij zouden de Lissabon-doelstelling nadrukkelijk moeten gaan uitdragen als geloofwaardige ambitie.

Overigens is het merkwaardig hoe weinig de politiek zichtbaar is in het onderwijs. Mensen brengen een kwart van hun leven door in onderwijsbanken en eveneens een kwart van de overheidsuitgaven is bestemd voor het onderwijs. Maar het is goed denkbaar dat je dat kwart van je leven niet één keer een politicus ziet. Met

name in de Angelsaksische wereld is het volkomen gebruikelijk dat politieke gezagsdragers het schooljaar openen, ouderavonden toespreken en op andere manieren laten blijken dat de samenleving hecht aan goed onderwijs en een optimale inzet van onderwijsdeelnemers. De Nederlandse politiek zou kunnen overwegen om hetzelfde communicatiekanaal te benutten, teneinde bij te dragen aan een stevige onderwijsmoraal.

De tweede opmerking over het onderwijs gaat over 'werkend leren', stages en alle andere zaken die te maken hebben met praktijkgericht en bedrijfsconform opleiden. De achtergrond van 'werkend leren' is het eerder genoemde begrip van de 'employability', de zorg voor een beroepsbevolking die door tijdige baanwisseling en tijdige bijscholing in staat is om in een hoogproductieve economie aan het werk te blijven. Er zijn mooie voorbeelden, juist in industriële bedrijven, van ploegen betrekkelijk laaggeschoolde werknemers die in kantines en andere ruimtes van 'hun' bedrijf via allerlei deelcertificaten een 'upgrade' krijgen naar een hoger kwalificatieniveau en daardoor in staat zijn innovatieve productieprocessen weer aan te kunnen. De gebruikte methodiek lijkt veel op de hoofdelijk versnelde scholing (hvs) waarmee de toenmalige Centra Beroepenoriëntatie en Beroepsoefening in de jaren tachtig tienduizenden arbeiders uit de 'oude industrie' naar nieuwe vaardigheden begeleidden.

De laatste tijd staat 'werkend leren' vooral voor een aanpak van jongeren die niet in het reguliere onderwijsstelsel passen en door een curriculum met veel praktijk erin alsnog naar een kwalificatie toe moeten worden geholpen. De verwachting is dat de groep jongeren die van zo'n pad afhankelijk is, zal groeien: veel jongeren hebben een opvoeding achter de rug die hen onvoldoende basis heeft meegegeven voor een reguliere loopbaanstart. Er leeft in den brede het inzicht dat het bedrijfsleven nodig is om alsnog iets van deze jongeren te maken. Er is nog wel verschil van mening onder wiens verantwoordelijkheid dat moet gebeuren. Zo zijn er geluiden dat bedrijven uiteindelijk moeten worden betaald (uit de onderwijsbegroting) om ze te prikkelen tot het leveren van kwaliteit in de training en begeleiding. Het zou een wederopstanding betekenen van de bedrijfsscholen, een kwart eeuw nadat die bijna overal zijn verdwenen.

Het debat over werkend leren verbindt de belangen van kwetsbare groepen en bedrijven direct aan elkaar. Het zal nog wel enkele jaren duren voor er lijn in komt, maar voorlopig is er ook praktisch veel te doen. Er zijn stageplaatsen nodig en leerwerkplekken en goede afspraken tussen onderwijsinstellingen, bedrijven en gemeenten. Die afspraken zijn institutioneel wel belegd, in convenanten en andere schema's. Maar ze bereiken de werkvloer van individuele bedrijven slecht en ze sporen ook niet goed met de penibele financiële positie waarin de recessie veel bedrijven heeft gebracht. Er is veel meer draagvlak voor en bekendheid van het concept werkend leren nodig. Daar kan een regelmatige politieke agendering op lokaal en regionaal niveau een stimulans voor zijn.

Met deze twee topics -het acquisitieprofiel en het onderwijs- zijn twee bruggen tussen de domeinen Sociale Zaken en Economische Zaken in beeld, die voor een behoorlijke tijd tot een relevant beleidsgesprek tussen beide kunnen leiden.

De vraag is vervolgens wat de inzet van dat gesprek moet zijn. Er zijn verschillende redenen om voorlopig niet te streven naar echte afspraken.

- Met name het EZ-domein laat zich lokaal en regionaal maar beperkt door bestuurlijke afspraken sturen. Bij EZ gaat het om ondersteuning van en interventie in de marktwerking, dat gebeurt maar zelden met echte afspraken. Bovendien hebben de gemeentelijke afdelingen Economische Zaken beperkte 'opvolgcapaciteit' voor bestuurlijke afspraken: ze zijn klein, beschikken slechts over geringe financiële instrumenten en al helemaal niet over wettelijke instrumenten.
- Waar wel echte afspraken aan de orde zijn, bijvoorbeeld tussen overheid en sectoren over leerwerkplaatsen, functioneren die afspraken maar matig. Alweer: het is een markt, en individuele bedrijven hoeven zich niet zoveel aan te trekken van afspraken in de sfeer van convenanten.

Het is vruchtbaarder en zeker ook hanteerbaarder door bij de samenwerking tussen EZ en SZ niet afspraken, maar kennisdeling en afstemming na te streven. Waarbij – nogmaals – een mogelijk regionaal industriebeleid methodisch als een zeer bruikbare gangmaker kan functioneren.